

VÁZLATOK A POSITIVISMUS TÖRTÉNELMÉBŐL.

— Harmadik közlemény. —

Az angol orthodox csoport szervezete és tevékenysége teljesen hasonlít a francziáéhoz. 1878-ig *Congreve* volt a vezér. 1878-ban a rendkívül mozgékony *Beesly* professor lépett az 1867-ben alapított angol positivisták társaság élére. A csoportnak több ale csoportja és több helyisége van a cultusra berendezve. Az első termet (*Positivist school, 19 Chapel street, Bedford Row. W. C. London*) 1870-ben *Congreve* ünnepélyesen inaugurálta. A másodikat, a *Newton-Hall*-ban 1881-ben maga *Laffitte* bizta *Harrison*-ra. 1883-tól kezdve egy másik positivisták csoport London északi részében (*North London, Positivist Society, 61 Fonthill road, Finsburg Park, N.*) *dr. Kaines* elnöklete alatt működik és 1884-ben *E. H. Herford* elnöklete alatt *Manchester*-ben szintén alakult egy csoport.

Congreve 1857-től kezdve, kiválóan a proletárok számára, nyilvános, ingyenes positivisták tanfolyamokat szervezett, különösen a moral- és sociológiáról. E cursusokat azonban később háttérbe szoríták a minden vasárnap délután megtartott felolvasások (conference), melyekben nagyszámú angol tudós tart előadásokat. Ez előadásokra bárki ingyen bemehet, mert a positivistáknak egyik legszebb jelszava: *Nyilvánosan éljünk! Vivre au grand jour!*

A férfiakból álló «positivista társaság»-on kívül Londonban *E. M. Draper* lakásán «hölgy-társaság» is működik, mely főleg a hygieniára, a háztartásra és az általános műveltségre tartozó dolgokkal foglalkozik. Az utolsó években az angol comitéhez még az «angol positivista munkások csoportja» is csatlakozott.

Az angol csoport specialitása a *Harrison*-né vezetése alatt levő «positivista salon», melyről Comte annyit ábrándozott. E salonban minden osztály képviselői, Anglia vezérférfiától a proletárokig, találkát adnak egymásnak.

Angliában Congreve a legnagyobb mértékben kifejleszté a positivista cultust és szervezte a positivista liturgiát. Gruber közli mutatóul a vasárnap reggel tartatni szokott vallási gyakorlatot, mely e formulához kötött fohászszal kezdődik: *L'amour pour principe et l'ordre pour base, le progrès pour but. Vivre pour autrui, vivre au grand jour.* Ezután Kempis Tamás «Krisztus követése» czimű művéből olvasnak. Congreve szerint e könyv az áhítatnak mannája és föl van szentelve a lelkiismeretes és vallásos lelkek számos generációjának elismerésétől. Az olvasásnál azonban az Istent az emberiséggel, a külső megjutalmazást a belső megjobbulással, a malasztot a velünk született altruistikus jóakaró ösztönnel, a természetet a személyes, egoistikus ösztönnel helyettesítik. Ezután egy lendületes szöveg az összes fajokat és nemzeteket magában foglaló emberiség gondolatához emeli föl a hívőket. E szöveget, valamint az erre következő vallásos elmélkedést a következő végfohász zárja be:

«Dicsőitünk Téged, óh szent Emberiség, azon jótettekért, melyek multadból reánk halmozódnak; a tudomány, művészet és bölcsesség azon nagy kincseiért, melyeket multad örökségül reánk hagyott: a nagy alakok egész sorozatáért, kik szükségünkben vigasztalnak, fölemelnek, vezetnek és végre a miért különösen lekötelezetteknek érezzük magunkat, hogy

t. i. cselekedeteinkben és szavainkban a teljes szabadságot élvezhetjük.»¹

Harrison a pozitivista cultusra berendezett házi kápolnájában a pozitivista jámborság más fajtát cultiválja. Az egész család naponként összegyűl a kápolnában, hol a családfő a pozitivista érzület fölkelését célzó rövid beszéd után gyermekei előtt tömör vonásokban képet rajzol a pozitivista kalendárium aznapi typusáról. *Harrison* e célból egy pozitivista legenda-gyűjteményt adott ki, mely röviden, életrajzi adatok közlésével, méltányolja az emberiségnek 558, különböző nemzetheli, nagy alakját. Ez ájtatossági gyakorlat a tulajdonképeni historiai és philosophiai oktatás.

A pozitivista szentségek kiosztását is nagy buzgalommal és ünnepélyességgel gyakorolja *Harrison*. Különösen szeretik megülni az év utolsó napján a holtak emlékűnnepét, melyen pozitivista zenedarabokat adnak elő. Szokásban van Angliában a közös zarándoklás oly helyekre, melyekhez nevezetes emlékek kötvék. E helyeken magyarázó előadásokat tartanak. A közönség az új cultust sokkal komolyabban veszi, mint a

¹ Az emberiség, a pozitivisták «Nagy Lény»-e (Grand-Être) a múlt, a jelen és jövő embereiből áll, de nem valamennyiből, hanem csak azokból, kik az emberiségnek valóban szolgáltak. Comte a hasznos állatokat is fölvehetőknak mondja a Nagy Lény fogalmába, de az emberi parasitákat kizárja. Némely ökör, kutya és némely ló tiszteltreméltóbb — mondja Comte — mint bizonyos emberek. «A Nagy Lény» minden elemének két egymásután következő léte van: az objectiv, futólagos lét, midőn közvetlenül szolgál az emberiségnek és a subjectiv, folyton megmaradó lét, midőn szolgálatai az utódokra átszármazó eredményekben maradnak fenn. A halál az objectiv létet subjectivvé varázsolja át.» Ez az igazi halhatatlanság. Minél inkább fejlődik az emberiség haladása, annál jobban alá van rendelve az emberiségnek objectiv léte a subjectiv létnek, mert a kifejlődést az összeség határozza meg. Ezért mondja Comte, hogy a holtak kormányozzák az élőket. («Les vivants sont toujours, et de plus en plus. gouvernés par les morts».)

francia közvélemény. «A Harrison által előadott tanok — írja a «Times» (1884. jan. 2.) — korunk atmosphaerájában lebegnek és ennek egyik elemét alkotják, melyet a tömeg magába szív. E positivista gyülekezetek fontosságával éppen a clerusnak kellene tisztába jönnie. El kell ismernünk, hogy az új tanok befogadására a talaj kellően elő van készítve. Az egymással szörszálhasogatásokban torzsalkodó secták között, egy toilette-ért, egy szép külsőért, egy gestusért izgalomba jövő társadalom közepette és közepette a türelmetlenséggel impraegnált egyházaknak: föllép egy kised csoportja a férfiaknak, kik minden előítéletől magukat menteseknek jelentvén ki, a történelem legnemesebb alakjait mintaképpül választják és az emberiség legédesebb reményeinek és legnemesebb ösztöneinek kielégítését ígérik. . . . Lépjének e férfiak föl akár a Newton-Hall-ban, akár másutt. a mit mondanak, az ezrek által elfogadható. Hogy mennyien tartoznak jelenleg hozzájuk, azt nem akarjuk kutatni, de hogy nem sokáig fognak a pusztában predikálni: az bizonyos.»

1857-től fogva az angol positivisták minden politikai alkalmat megragadtak arra, hogy nézeteiket, gyakran zajosan, érvényesítsék. Az 1867. év óta minden héten ülésező «positivista társaság» a napirenden levő politikai kérdéseknek positivista alaptételek szerint való megoldását tárgyalja.

Általán, miként azt a legtekintélyesebb francia bölcseleti folyóirat, a «*Revue philosophique*» is (1877. april. I. 400. l.) elismeri, az angol positivisták politikai befolyása napról napra növekszik.

1875-ben a párisi csoporttal szoros kapcsolatban *Stockholmban*-ban egy orthodox csoportot létesített dr. Ant. *Nyström*, egy valódi demagog, ki, mint a «nagy munkás-egyesület» ellenőrző orvosa, főleg a munkások között szerzett propagandát. 1880-ban pedig a «Société positiviste» mintájára szervezte a svéd «Positivista egyesület»-et, mely

Laffitte-ot ismerte el fejének, főpapjának. Ez egyesület védpaizsa alatt alakult azután a «positivista munkásintézet» azon czélból, hogy a nép között terjeszsze az ismereteket. Ez intézetben hétfőn matematikát, kedden astronomiát és physikát, politikai, ethnographiai és ipari geographiát, szerdán physikát és chemiát, csütörtökön anatómiát és hygieniával physiologiát, pénteken a civilisatio történetét, szombaton egyetemes politikát, nemzetgazdaságot, vasárnap svéd nyelvet tanítanak.

Az 1890. évben. az intézet tíz éves fennállásának emlékére kiadott értesítés mutatja mozgékonyágát. Ez idő alatt, hetenkint 500—1000 hallgató előtt 2820 előadást tartottak. 4000-en elvégezték a teljes positivista cursust. Az intézet bevétele ez idő alatt 145.000 francra emelkedett. Hasonló munkás-intézeteket szervezett Nystrom más svéd városokban is.

Nystrom a positivista irodalomban is tevékenykedett; kiadta a positivista kalendáriumot; írt egy párbeszédet egy theologus, egy metaphysikus és egy positivista között és egy nagy munkát a positivismusról. 1880-ban lakásán «positivista missió-nyomdat» állított föl és megindított egy «positivista közlöny»-t. Neje Comte catechismusának szellemében egy munkát adott ki, Nystrom pedig positivista szellemben megírta «A civilisatio egyetemes történetét» hat, illustrált kötetben, melyre 4000-en fizettek elő. A csoport tagjai ezeken kívül számos röpiratot adtak ki.

Nyilvános tevékenysége két célra törekszik. Comte elveinek érvényesítésére a socialis kérdésben és az államnak és egyháznak elválasztására. A svéd államegyháznak sok kínos alkalmatlanságot szerzett már. Így követeli a theologiai facultás kiküszöbölését, mert a theologia nem tudomány és azért nem is tartozhatik a tudományos intézetek közé és mivel e facultás föntartása jogtalanság a számos szabadgondolkozóra nézve, kiknek adót kell fizetniök föntartására. A

socialis kérdések területén azonban Nystrom, a pozitivisták politikának megfelelően, határozott ellensége minden anarchikus felforgatásnak.

Hogy mily hatása van a positivizmusnak a skandináv északon, azt bizonyítja Christiania radicalis lapjainak egyik legbefolyásosabbika, a «*Verdens Gang*». «Comte-nak — mondja e lap — a vezérlő körökre és a nagy tömegre rendkívül nagy befolyása van; nagyobb, mint bármely más gondolkodónak. Egy emberöltő nem múlt még el, mióta félreismerten és szegényen sírba szállt és íme már mint a szellemek fejedelme uralkodik az Atlanti Óceánon innen és túl».

Miguel Lemos, a «brazíliai pozitivisták apostolság» directora, 1892. évben kiadott és folyóiratunkhoz, az «*Athenaeum*»-hoz is beküldött jelentésében,¹ igen részletes adatokat találhatunk a brazíliai positivizmusról.

Már csakhamar Comte halála után egyes pozitivisták szórványosan fölléptek Braziliában és Chiliben. 1865-ben jelent meg az első pozitivisták kiadvány egy brazíliaitól. 1871-ik évben alapította *Benjamin Constant Botelho de Magalhães* Rio-de-Janeiro-ban a «positivisták társaság»-ot. Rendszeresen szervezte később a pozitivisták propagandát *Miguel Lemos*, ki 1881-ben a brazíliai csoport vezetését átvette, miután előbb, mint «az emberiség papságára jelölt»-et, Laffitte ellátta a beavatás (*destination*) szentségével.

Benjamin Constant, a matematika doctora és brigadegenerális, ki 1891-ben elhalt, Braziliában legkiválóbb képviselője volt a positivizmusnak. Ő vala tulajdonképeni intézője és lelke is az 1889-ben Braziliában kitört forradalomnak, melyet mint tanító a magasabb hadi iskolában, a polytechnikai intézetekben lassankint előkészített. Miután a fölkelés sikerült,

¹ «*L'Apostolat Positiviste au Brésil.*»

neki jutott a hadügyministerség vezetése, s mint ilyen, a *katonai oktatás újjászervezésében Comte eszméinek alkalmazását megkísérelte*. E tárczát később a közoktatásügyek tárczájával váltotta föl és arra törekedett, hogy az összes közoktatást positivista szellemben és nézetek szerint átalakítsa. Nyilvános élete épp oly mocsoktalan volt, mint magánélete. Szegényen lépett hivatalába, hogy még szegényebb legyen. Halála után családjáról nemzeti segélylyel gondoskodtak.

Miguel Lemos (szül. 1854-ben) 1877-ben, mint a Litré-féle irány «tökéletlen positivistája», Párisba ment, hol ő épp úgy, mint a chiliti csoport feje, *Jorge Lagarrigue*, Laffitte felolvasásainak hallgatása folytán, már 1878-ban az orthodox positivizmusra tért át. Comte sirjánál megesküdt, hogy ezentúl egész életét az új vallás terjesztésére fogja szentelni. «Mester — mondá a többek között — a mai napon, midőn a positivista egyház a holtak emlékét üli, délamerikai tanítványaid sírod köré seregelve, reád emlékeznek túláradó hála-érzettel eltelten mindazért, mit tanaidnak és példádnak köszönnek. Mindnyájunknak, kicsinyeknek és nagyoknak, kik e skeptikus korban szerencsések lehettünk, az egyetemes vallást megismerni és elfogadni, kötelességünk ezt terjeszteni és a vége felé közeledő és az újonnan támadó dogma ellenkezései között széttépett szivekhez, szent Pálhoz hasonlóan, oda kell kiáltanunk: Ime itt van ismeretlen istentek, ime itt hozzuk nektek!»

Hasonló fogadást tőn *J. Lagarrigue* is *Clotilde de Vaux* sirjánál: «Nevedet, óh Clotilde, a jövő nemzedékek örökké fogják ünnepelni. . . A modern anarchia örökkétartónak látszott. A nagy emberi problema, az altruizmus győzelme az egoizmus felett, megoldásra várt. Az értelem föllázadásban volt szemben a szívvel. Comte szellemében a Nagy Lény értelmi tőkéjét egybefoglalta, de nem adhatott a nagy forradalomnak czélt addig, míg létünk legfőbb ható erejét, a sze-

retetet (Amour pour principe) meg nem találta benned. Neked köszönheti, hogy a nemes érzelmek szentélyébe bevonulhatott, melyek fölfedezték előtte az emberi erkölcsösség és a szent üdvösség forrásait. Ily nagy szolgálatok után, minőket Te tettél, a Te édes és bájos képed legjobb personificatiója leend a Nagy Lénynek.»

Lemos a positivista propagandát «a brasíliai positivista apostolság» intézményével gyakorolja, melynek alapszabályai szerint a brazíliai positivista egyház tagjai, hívei *tökéletes positivisták* (positivistes complets) és *proselyták*.

A tökéletes positivisták kötelezik magukat arra, hogy a Comte körvonalozta modern átmenet phasisában (pendant la phase empirique de la transition moderne) semmiféle politikai állást sem foglalnak el.

Az elemi iskolai tanítókat képző intézeteket kivéve, a közép- és felsőbb oktatás hivatalos iskoláiban didactikai funkciót nem gyakorolnak.

Tudományos, irodalmi vagy politikai egyesületekben részt nem vesznek.

A journalistikában mint szerkesztők vagy egyszerű munkatársak, mint tulajdonosok vagy üzlettársak semmi nemű részt sem vesznek és csak a legsürgősebb közlések vagy az egyszerű hirdetések végett fordulnak az újságokhoz.

Pénzbeli nyereséget irataikból nem húznak; közleményeiket, Comte rendelése értelmében, nevükkel, a születési év és hely, nemkülönben foglalkozásuk megjelölésével ellátják és közleményeikért a jogi és a teljes erkölcsi felelősséget elvállalják.

Minden hívőnek alapkötelessége tehetsége szerint támogatni az egyház segélyalapját.

Ez egyházköztségben a *szellemi hatalmat*, a papságot, *a brazíliai positivista apostolság* képezi, melynek tagjai

a hit terjesztésére és a szellemi functiók gyakorlására szentelik magukat rendszeresen.

A papságra jelölteknek 28, a tulajdonképeni apostoloknak 35 éveseknek kell lenniök. Bírniok kell theoretikus előkészültséggel és jártasoknak kell lenniök különösen a mester utolsó conceptióinak magyarázásában. Le kell mondaniok az anyagi javadalmakról azon kötelezettséggel, hogy kizárólag az egyházközség szolgáltatta szerény segélyből fognak élni. Kell továbbá erkölcsi készültséggel is bírniok, mit csak méltó házasságban szerezhetnek meg.¹

Az apostolsághoz tartoznak a positivista művészek is, kik a jelzett lemondást az anyagiakról elfogadva, aesthetikai képzettségüket a positivista vallás és cultura terjesztésére szentelik.

A brazíliai positiv apostolságnak főczélja az emberiség vallásának szóval, írásban és *példával* való terjesztése; az új vallásnak egész terjedelmében, minden korlátozás nélkül való elfogadása. A tagok ünnepélyesen kötelezik magukat, hogy életüket e meggyőződéseik szerint rendezik be és egész odaadással a modern rabszolgáknak, a proletároknak a modern társadalomba való bekebelezésére törekeshetnek; ez utóbbi törekvésben összpontosúl jelenleg a positivista actio, valamint Braziliában, úgy másutt is.

Jellemzi továbbá működésüket az állam és egyház szét-

¹ Comte szerint az újjászületett társadalomban a szellemi hatalmat a positivista tudósokból alakult papság gyakorolja. Ily szellemi hatalom a világi hatalommal szemben tanácsadó, correctiv szerepet játszik, a társadalom szellemi vezetését átveszi, a moral suprematiáját az anyagiakra vonatkozó hatalommal szemben érvényre juttatja. Főressortja a nevelés; míg a világi hatalom a külső cselekedetekre vonatkozik, addig a szelleminek feladata főleg a nevelés által az akaratot befolyásolni. A positivisták a szellemi hatalmat képviselő papság képződését a társadalmi reorganisatio legelső föltételének tartják. Az activ osztálynak kell a contemplativot, a papságot táplálni.

választására és a teljes szellemi szabadság kivívására irányzott törekvésük.

Comte tanítványai a mester szellemi örökségét először is két részre osztották. Rendszerének tudományos oldalát Littré tisztán tudományos irányú iskolája örökölte; míg a másik tábor, Laffitte-tel az élén, a vallásos positivizmust tartja a legfőbbnek és Comte rendszeréből főleg azon conceptiókra helyezi a fősúlyt, melyek az ember érzelmi momentumainak ápolására vezetnek és melyek szertartásokkal, ünnepélyek rendezésével, stb.ivel akarják a rendszer elveit a követők szívében megerősíteni. S íme! a brazíliaiak magát Laffitte-ot is haeretikusnak hirdetik, szemére lobbantván okoskodó kritikáját, ridegségét, lanyhaságát Comte bizonyos vallásos conceptiói iránt, és kifogásolják szellemének kizárólagosan tudományos irányát. Nekik harcz, lázas küzdelem, fiatal hév, szent tűz, elragadtatás kell. E szigorúan orthodox positivisták közé lépett 1883-ban Lemos is, elszakadván Laffitte-tól és ezóta dr. *Audiffrent*-tel, *Jorge Lagarrigue*-gel és *Congreve*-vel halad egy úton.

Lemos és társainak irányára jellemző azon jelige, mely jelentésük homlokán olvasható:

«A positivisták szükséges hatalma csak a szív, az ész és a jellem valódi fenköltségén alapulhat; ez nehéz előkészültséget kíván meg és megköveteli, hogy a személyes, családi és polgári viselet mindig összhangzásban legyen a megszabott normális tyussal.»

«Csak azokat tekinthetem igaz tanítványaimnak, kik maguk lemondanak synthesis alkotásáról, mert belátják, hogy a mit én szerveztem, az lényegesen kielégítő és valamennyi között, természeténél fogva elsőséget, érdemlő. Az ő kötelességük az, hogy terjesszék és alkalmazzák, a nélkül, hogy a kritizálásra és a tökélyesítésre jogot követelnének.»

Comte.

Lemos ez epigraphiában kifejezi irányát; szigorúan ragaszkodik a mester nézeteihez és lemond minden jobbítási vagy tökéletesítési törekvésről. E szigorú ragaszkodásban annyira megy, hogy egyik jelentésében így kiált föl: «Inkább akarunk szent Pállal bolondoknak látszani Comte iránti hűségünk miatt, mint bölcseknek tartatni a kor frivolitásától».

Utolsó «circulaire»-jében elmélkedik arról, hogy a positivismus Franciaországban, a francia kedvező szellem daczára, a mester halála óta nem emelkedett. Ennek oka a tanítványoknak, első sorban Laffitte-nak tehetetlenségében rejlik. Ő Laffitte ellenfelétől, *J. Lagarrigue*-től várja a vallásos doctrinák föllendülését Párisban. Ez, mint értesülünk, az 1892. év végén egy új positivistá templomot nyitott a Poissy-utczában.

Szemlét tart azután a megjelent positivistá művek fölött. Congreve-nek a Parnell-féle házassági pert tárgyaló művére megjegyzi, hogy e per symptomája annak, hogy a nyugoti közvélemény elfogadni törekszik azon positivistá elvet, mely szerint a privát élet alapja és záloga a nyilvános életnek.

A megjelent positivistá művek között van egy érdekes (Louis Lagarrigue-től), mely a positivismus költői oldalát és aesthetikai theoriáját fejtegeti.¹

Áttér ezután Lemos a brazíliai positivisták mozgalmaira. A positivisták befolyásának tulajdonítja azt, hogy a kormány nemzeti ünnepélyeket szervezett. Ez ünnepélyeken a positivisták játszották a főszerepet. Maguk a positivisták megülték Brazília fölfedezésének, a rabszolgaság eltörlésének, Danton és a nemzeti martyroknak emlékét. Ilyenkor használták a vallásos zászlót is, melyet a mester utasításaihoz

¹ La Poesia Positivista. Carta dirigida al Sr. D. Guillermo Puelma Tupper.

szigorúan ragaszkodva, Decio Vilares, positivista festő festett és melyen az Emberiséget Clotilde de Vaux vonásai ábrázolják. Az «asszony ünnepén» (fête de la Femme) ünnepélyesen leleplezték Clotilde és Comte olajfestésű képét. A positivista szentségeket többször ünnepélyesen kiszolgáltatták. A positivista keresztelésekkor (présentation) a positivista papnak bemutatott újszülöttek a positivista naptár két szentjét kapták patronusokul.

Annyi bizonyos, hogy Braziliában a positivismus az események folyamára és az egész közéletre oly hatást gyakorolt, mint sehol másutt.

A békés átalakulásokat és a forradalmat a positivismus vezette. Magának a braziliai zászlónak is a positivista társadalmi rend számára Comte által megjelölt felirata van: Rend és haladás.

A politika és a közélet minden mozzanatát élénk figyelemmel kísérték; folyton résen voltak és nem egyszer kemény támadásokat intéztek az egyes államférfiak ellen, kik, szerintük, intézkedéseikben a nép jólétéről megfeledeztek.

Az orthodox positivisták, bármily tisztelettel és sympathiával viseltettek is Benjamin Constant, a köztársaság megalapítója iránt, őt is megtámadták, mert nem helyeselték azokat a positivista terveit, melyekkel, mint közoktatásügyi minister, az oktatást reformálni akarta. Szerintük ugyanis most még ily kísérletekre hiányoznak az alkalmas professorok, már pedig a Mester szerint a positivista iskolák fölállítását addig el kell halasztani, míg az encyclopaedikus cursust, a positiv tudományok sorrend szerinti előadását megvalósítani képes philosophusok nem támadnak. Ily reformok addig nélkülözik az alapot, míg az oktatás régi methodusa fennáll.

A lehető legnagyobb szellemi szabadság megvalósítására törekedvén, mindaz ellen tiltakoztak, mit a valódi köztársasági régime-mel ellenkezőnek tartottak. Így követel-

ték az orvoslás szabad gyakorlását s mindannak következetes végrehajtását, mi az államot és egyházat elválasztó decretumból származik. A legjelentéktelenebbnek látszó eset elég volt arra, hogy mozgásba hozzák e czélból egész tevékenységüket, és az illetékes körök, a ministerek is a legtöbbször, előzékenyen fogadták közbelépésüket.

Az 1890. október 12-én, Amerika fölfedeztetésének évfordulóján tartott nemzeti ünnepen tették le az új positivista helyiség alapjait, a társadalom nagy részvéte és fényes szertartások között. A földíszített térségen ily felirások voltak olvashatók: «Les vivants sont toujours, et de plus en plus, gouvernés par les morts». «Humanité, Patrie, Famille».

Az épület belseje teljesen olyan lesz, bár kisebb méretekben, milyennek az Emberiség templomának lennie kell a Mester szerint.¹ Minta gyanánt a francia forradalom által

¹ Addig, míg egy eredeti positivista stylus ki nem fejlődik — mondja Comte — az Emberiség cultusára alkalmasak a régi templomok is, melyek a positivismus fejlődésének arányában mindinkább használatlanul maradnak. A tulajdonképeni positivista templomnak egy *ligebetn* kell feküdnie a kiválasztott sírok között, mert a méltó halottak a Nagy Lény lényes részét alkotják. A templom tengelyének az Emberiség metropolisa, Páris felé kell fordulva lennie. A templomban a *szószék* fölött az Emberiség szobrának kell uralkodnia. Az Emberiséget egy 30 éves asszonynak, gyermekkel a karján, kell személyesítenie. A templomot úgy kell berendezni, hogy a pap mindig körül legyen véve a kiválasztott nők seregétől, mint a Nagy Lénynek, az Emberiségnek legjobb képviselőitől. A templom mindkét oldalán hét kápolnának kell lennie, melyek közül 13. az Emberiség legkiválóbb férfiainak — kikről a hónapok nevezettek — szobrait, 14. pedig a legkitünőbb nők csoportozatát foglalják magukban. A positivismusnak megvan a maga keresztvetése is. E szavaknak elmondása közben: «L'amour pour principe, l'ordre pour base, le progrès pour but» — egymásután megérinti kezével a positivista a szeretet, a rend és a haladás organumait, vagyis a fej hátsó részét, a fej búbját és a homlokát.

sociocratikus célra fölszentelt polgári templomot, a párisi Pantheont választották, melyet Comte 1855. évtől fogva egész haláláig szüntelenül követelt, hogy abban az új cultust inauguralhassa.

Belső életük rajzolását annak hangsúlyozásával fejezi be Lemos, hogy a positivismus befolyása az összes társadalmi osztályokban érezhető volt, különösen a nők körében. «Túlzás nélkül mondhatjuk Tertulliánnal: csak tegnap születünk és íme már mindenütt áthatotta hazánkat a positivista befolyás és ez annál inkább figyelemreméltó, mert a hatást oly apostolság létesíté, mely a positivismust egész épségében és tisztaságában képviseli.»

Az Audiffrent, Lagarrigue és Lemos vezérelte csoport a legnagyobb hódolattal viseltetik Clotilde de Vaux iránt. Ismeres ugyanis, hogy a nejétől elvált Comte 1843. év áprilisében megismerkedett Clotilde de Vaux asszonynyal, ki iránt rögtön lángoló szerelemre lobbant. E percztől kezdve nélküle nem tudott élni. Nem elégszik meg a hetenkint kétszeri találkozással, hanem annyi levelet ír hozzá, hogy ezek száma egy év alatt 181-re rug. A tőle kapottakat pedig szentségek gyanánt őrzé és a nő halála után (1846. ápril 5.) vonzalma még jobban növekedett iránta; óraszámra vele foglalkozik; róla mint szent társáról, második életének anyjáról, positivista szűzről, főpatronusáról beszél; emlékének formalis cultust szervezett. Comte e nőnek tulajdonítja nemesebb érzelmeinek, első sorban az altruismusnak és a sympathiának kifejlesztését, mi által állandó békére, lelki boldogságra tett szert és képessé lett arra, hogy másokban is fölébresztette ezen, a világ positivista alakulására nézve fundamentális érzelmeiket. Tanítványai szerint is e viszonyban az emberiség megdicsőülése a női nem befolyása által jut kifejezésre, mert Clotilde de Vaux volt az, ki Comte szívében a szeretet lángját gyújtá meg, minek folytán Comte új

életre, enthusiasmmussal, erővel, fenséggel telt életre ébredt és így Clotilde de Vaux-nak lehet köszönni az Emberiség vallását. Ugyancsak tanítványai szerint a köztük létező legtisztább viszony megértésére vissza kell mennünk a középkor legszebb jelenségeihez; e viszony hasonlít Dante és Beatrice viszonyához. A férfi és nő között oly harmóniát fejez ki e viszony, mely — a tanítványok szerint — bensőség és szentség tekintetében a házasság fölött áll.

Clotilde de Vauxnak Comte-ra gyakorolt hatásából könnyen megérthetők Comte-nak egyes, a positivista vallási cultust szervező intézkedései. Így szerinte mindenkinek személyes érzületét főleg azáltal kell kiképeznie, hogy az affectiv (gyöngéd) nem iránt belső cultust gyakorol. Igaz ugyan — így szól — hogy az emberiségnek minden igaz szolgája képviseli az emberiséget, de leginkább képviseli a nő, kikben a sympathia, minden egység forrása, túlnyomóan uralkodik. A nő a Nagy Lénynek legvalódibb, legjobb personificatiója. A különböző női típusok között viszont az anya az, a ki iránt való cultus a tisztelet érzelmét fejleszti ki, azért az anya az Emberiség «első» személyesítője. Hogy pedig a ragaszkodás és jóság érzelmei is kifejlesztessenek, az anya iránti cultushoz a feleség és leány cultusának kell hozzájárulnia. Anya, feleség és leány tehát a férfi patronusai, őrzőangyalai, vagy még jobban mondva: «házi istennői». E típusok épp úgy objectivek (élők), mint subjectivek (vagyis meghaltak és csak az emlékezetben élők) lehetnek. Ha a rokonságban e típusoknak egyike hiányzik, vagy érdemetlennek mutatja magát, akkor egy másik alkalmas személy helyettesíti őket.

A családi életet a positivista vallásban a házasság altruistikus átalakítása fogja regenerálni Comte szerint. A házasságban a lényeges cél a nemek kölcsönös tökélyesedése. Az érzéki kielégülés háttérbe szorul. A sympathikus

rész jut túlsúlyra az egoistikus fölött, a nő affectiv befolyása folytán.

A brazíliai positivisták teljesen Comte nézetein vannak és Clotilde de Vaux-nak, a «szűz anya»-nak emlékére nem egy ünnepélyt rendeztek.

Végül megemlítjük, hogy Audiffrent egész terjedelmében védelmezi és helyesli Laffitte ellenében, Comte-nak a jezsuiták generalisánál tett azon diplomatai actióját, mely ugyan meg-hiusult, de a melynek célja volt szövetséget hozni létre a positivismus és a catholicismus között. A positivismus — mondja Audiffrent — magához hívja egyrésztől mindazokat, kik már nem hisznek Istenben, hogy positivistákká legyenek; másrészt mindazokat, kik még Istenben hisznek, serkenti arra, hogy katolikusok legyenek és így lehetővé teszi a fegyelmezettek ligáját a nem fegyelmezettek ellenében.

Dr. Buday József.

I R O D A L O M.

Az «*Archive de l'anthropologie criminelle*», Tarde és Lacassagne kéthavonként megjelenő, ezelőtt két évvel alapított füzete ez év januárjától «de criminologie, et de psychologie normale et pathologique» kibővített címmel jelenik meg, jelezve programjának kiterjesztését az elmekórtan és az agy physiológiájának összefüggő kérdéseire is a legutóbbi párisi és brüsseli congressus megvitatásai nyomán s ekkép a jogi és orvosi tudományok közötti kapcsolatot szorosabbra húzva. Ez álláspontot részletesen is körvonalozza most a nagyhírű tudós, Tarde, egy programszerű cikkében, «Biologie et Sociologie» címmel, melyet voltaképen Lombroso egyik legbuzgóbb hívéhez és tanítványához, az olasz dr. Bianchi-hoz adressál s ebben megvilágítja a lapunkban is már ismertetett brüsseli congressus feltűnő állásfoglalását a Lombroso-féle iskola szélsőségeivel szemben, mely congressuson tudvalevőleg az olasz tudósok távollétökkel tündököltek, sőt Lombroso maga a legkimértebb hangon tartott levélben jelentette be elmaradását. Ugyanakkor pedig a milánói «Corriere della Sera»-ban daltonianusoknak gúnyolta a belga és francia tudósokat, a kik a vörös színről akarnának ítélni, s éretleneknek nyilvánította őket az ő theoriái megítélésére.

Tarde most meglehetősen éles polemiával válaszol Lombrosónak, s őt dr. Kochhoz hasonlítja, a mennyiben mindkettő egy nagy fölfedezés efemér illúzióját költötte fel a világban, a nélkül, hogy merész kísérletök bevált volna.